

Numenius phaeopus

(L., 1758)

Kulik mniejszy

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: bekasowate, podrodzina: brodźce

Status występowania w Polsce

Gatunek regularnie przelotny, jesienią dość licznie, wiosną raczej rzadki. Wędruje przede wszystkim wzdłuż wybrzeża. W głębi kraju pojawia się regularnie, ale nielicznie.

Opis gatunku

Duży siewkowiec, nieco większy od śmieszki, o wysmukłej sylwetce, z długim, zagiętym ku dołowi dziobem i długimi nogami. Wymiary: długość ciała 40–46 cm, rozpiętość skrzydeł 71–89 cm, masa ciała 300–600 g. Długość dzioba samca 72–83 mm, samicy 80–94 mm. We wszystkich szatach ubarwienie podobne, w tonacji szarobrzazowej, z ciemnymi strychami na całym ciele. W locie widoczny jest biały klin na plecach. Na głowie charakterystyczny rysunek: dwa równoległe paski na wierzchu głowy, jasna brew i ciemniejszy pasek oczny. Dziób jest czarny, z lekko rozjaśnioną nasadą, nogi stalowoszare. Samiec i samica są jednakowo ubarwione. Młode osobniki w terenie praktycznie nieodróżnialne od dorosłych.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Bardzo podobnym gatunkiem jest kulik wielki *Numenius arquata* (A160) – lokalnie lęgowy w Polsce oraz regularnie spotykany w trakcie wędrówki. Oba gatunki kulików często wędrują w tych samych stadach. Ubarwienie obydwu gatunków jest niemal jednakowe. Kulik mniejszy jest około 30% mniejszy od kulika wielkiego, ma od niego krótszy dziób i nogi oraz różni się wyraźnym rysunkiem na głowie. Oba te gatunki różni też wyraźnie głos: kulik mniejszy odzywa się chichoczącym wibrującym „bi-bi-bi-bi”, natomiast kulik wielki wydaje dwusylabowy fletowy dźwięk „ku-lik, ku-lik”.

Biologia

Tryb życia

Gatunek jest aktywny w dzień i w nocy. Wędruje zarówno w dzień, jak i w nocy; żeruje najczęściej w dzień, ewentualnie w jasne noce. Gnieździ się pojedynczo, a poza okresem lęgowym jest towarzyski. Wędruje w stadach jednogatunkowych lub wraz z kulikami wielkimi. Na zimowiskach tworzy niekiedy duże koncentracje wraz z innymi siewkowcami.

Lęgi

Kulik mniejszy jest gatunkiem terytorialnym i monogamicznym. Dojrzałość płciową osiąga w wieku 2 lat. Na lęgowiska przylatuje w maju, czasem już w parze z partnerem z ubiegłego sezonu. Tuż po przylocie zajmuje terytorium, zwykle to samo, co w roku ubiegłym, którego broni przed innymi osobnikami własnego gatunku. Gniazdo stanowi płytkie zagłębienie w gruncie, do którego pod koniec maja lub na początku czerwca samica składa najczęściej 4 jaja. Są one wysiadywane na zmianę przez oboje rodziców przez 26–28 dni. Kuliki mniejsze zaczynają wysiadywanie po zniesieniu ostatniego jaja, więc klucie wszystkich jaj następuje równocześnie. Pisklęta są zagniazdownikami i opuszczają gniazdo wkrótce po wykluciu. Przebywają z obojgiem rodziców początkowo w obrębie terytorium gniazdowego, a w miarę wzrostu są odprowadzane coraz dalej od niego. Pokarm pobierają samodzielnie. Samiec może zostawać z pisklętami jeszcze po uzyskaniu przez nie zdolności do lotu, którą nabywają w wieku 35–40 dni. Wówczas stają się w pełni samodzielne. Samice opuszczają lęgowiska wcześniej niż samce, natychmiast po uzyskaniu lotności przez młode lub nawet wcześniej. Kulik mniejszy wyprowadza jeden lęg w roku, ale w razie straty może powtórzyć zniesienie.

Wędrówki

Jest migrantem średnio- lub dalekodystansowym. Lęgowiska opuszcza w połowie lipca. Wędrówka jesienna ma miejsce w miesiącach lipiec–wrzesień, z nasileniem przypadającym w środkowej i zachodniej Europie na sierpień. Wędruje w dzień i w nocy. Kulik mniejszy jesienią obserwowany jest głównie w locie, w niewielkich stadach, często, jak wspomniano wyżej, w mieszanych stadach z kulikiem wielkim. Może pokonywać ogromne odległości bez zatrzymywania się dzięki możliwości gromadzenia wyjątkowo dużych zapasów tłuszczu. Jest w stanie bez lądowania pokonać odległość z Wielkiej Brytanii lub nawet z Islandii do Mauretanii w Afryce.

Wędrówka wiosenna rozpoczyna się w marcu, ale wiele ptaków wyrusza z afrykańskich zimowisk jeszcze pod koniec kwietnia, a nawet na początku maja. W Polsce przelot wiosenny jest zdecydowanie słabszy od jesiennego i odbywa się w kwietniu i maju, choć zdarzają się również obserwacje marcowe. Generalnie, zarówno wędrówka jesienna, jak i wiosenna jest dość intensywna i krótkotrwała.

Zimowanie

Na zimowiska pierwsze kuliki mniejsze docierają już we wrześniu. Większość pozostaje tam do marca–kwietnia, a nieliczne odlatują nawet na początku maja. Część pozostaje w Afryce na lato i są to prawdopodobnie ptaki młode, które nie ukończyły roku życia.

Pokarm

Kulik mniejszy pobiera pokarm zarówno pochodzenia zwierzęcego, jak i roślinnego. Jego skład jest dość zmienny, w zależności od dostępności w różnych rejonach występowania gatunku. Zjada przede wszystkim skorupiaki, pierścienice, owady, mięczaki i pajęczaki; wyjątkowo chwytą nawet jaszczurki. Bezkręgowce łowi na powierzchni gleby lub sonduje dziobem jej miękką i wilgotną warstwę powierzchniową albo też chwytą je na powierzchni roślin i w wodzie. Na łągowiskach w diecie występują duże ilości owoców bażyny, borówek, maliny, rzadziej nasiona i zielone części roślin. Pokarm roślinny może stanowić nawet do 100% diety. Również podczas jesiennych wędrówek przez południową Szwecję obserwowano odżywianie się kulików mniejszych jagodami bażyny. Poza sezonem łągowym tworzy duże stada, które wspólnie żerują, ale na zimowiskach może też demonstrować zachowanie terytorialne, broniąc terytorium żerowiskowego przed innymi osobnikami swojego gatunku.

Występowanie

Siedlisko

Łęgowy w tundrze, na torfowiskach, bagnach, wrzosowiskach, a także wśród niskiej roślinności na glebach piaszczystych. W ostatnich kilkudziesięciu latach w Finlandii zaczyna zasiedlać tereny rolnicze. Chętnie gniazduje w luźnych skupiskach. W trakcie wędrówki w środkowej Europie zatrzymuje się stosunkowo rzadko. Wówczas preferuje błotniste obrzeża zbiorników zaporowych i rzek, spuszczone stawy rybne, podmokłe łąki, rzadziej nadmorskie piaszczyste plaże. Zimuje przede wszystkim u wybrzeży płytkich morskich zatok.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)
- 1210 Kidzina na brzegu morskim

- 1330 Solniska nadmorskie (*Glauco-Puccinellietalia* część – zbiorowiska nadmorskie)
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek

Rozmieszczenie geograficzne

Wyróżnia się 4 podgatunki kulika mniejszego. W Polsce podczas wędrówek pojawia się podgatunek nominatywny *N. p. phaeopus*, którego zasięg gniazdowania obejmuje północne krańce Europy: Islandię, Hebrydy, Orkady, Szwecję oraz Wyspy Owczce, Norwegię, prawie całą Szwecję, Finlandię, Estonię, Łotwę, północno-wschodnią część Białorusi. Na Syberii, na zachód od Tajmyru, jest prawdopodobnie rozpowszechniony na północ od 55°N do 60°N. Kuliki mniejsze gnieżdżące się na zachód od Uralu lecą do zachodniej Afryki, głównie do Mauretanii, Gwinei i Gwinei-Bissau. Niektóre dolatują aż do południowej Afryki. Ptaki gniazdujące w zachodniej Syberii lecą głównie do wschodniej i południowej Afryki. Nieliczne mogą pozostawać na zimę w basenie Morza Śródziemnego.

Na zimowiskach we wschodniej Afryce podgatunek nominatywny spotyka się z innymi podgatunkami gniazdującym na pograniczu Europy i Azji, nad Dolną Wołgą. Pozostałe podgatunki kulika mniejszego zamieszkują wschodnią Syberię oraz północne krańce Ameryki. Zimą spędzają na południe od zasięgu występowania – odpowiednio w południowej Azji i Australii oraz w południowej części Ameryki Północnej, w Ameryce Środkowej i Południowej.

Rozmieszczenie w Polsce

W okresie wędrówek spotykany jest w całym kraju, z wyjątkiem gór, choć zdecydowanie najwięcej obserwacji pochodzi z Wybrzeża. Regularnie, ale mniej licznie spotykany w dolinie Wisły oraz nad zbiornikami zaporowymi Wielkopolski i Dolnego Śląska.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC 4

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Często spotykany gatunek przelotny w nadmorskich rezerwatach Mewia Łacha przy ujściu Wisły i Beka nad Zat. Pucką, gdzie stwierdzono największe stada w Polsce. W środkowej części kraju regularnie, choć niezbyt licznie obserwowany w rez. Jezioro Rakutowskie k. Włocławka.

Rozwój i stan populacji

Populacja europejska kulika mniejszego liczy 260 000–320 000 p. Szacuje się, że ponad połowa kulików mniejszych lęgowych w Europie gniazduje na Islandii (200 000 p.). Duża populacja zamieszkuje również Finlandię (30 000–50 000 p.). Liczebność podawana dla Rosji – 10 000–30 000 p. – jest prawdopodobnie mocno zaniżona. W południowo-zachodniej części zasięgu kulik mniejszy nie jest gatunkiem zbyt licznym, a na Białorusi, Łotwie i w Estonii nie gniazduje więcej niż kilkaset par łącznie. W ostatnich kilkudziesięciu latach populacja europejska zwiększyła swoją liczebność, lokalnie nawet o kilkadziesiąt procent. Liczebność populacji zimującej w zachodniej Afryce szacowana jest na 770 000–910 000 os. Kuliki mniejsze obserwowane są w Polsce regularnie podczas jesiennej wędrówki, zazwyczaj pojedynczo lub w niewielkich stadach. Największe stada zanotowano nad Zat. Gdańską – przy ujściu Redy do 70 os. i przy ujściu Wisły do 115 os. przelatujących w ciągu jednego dnia (w jednym stadzie maksymalnie 56 os.).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce w okresach wędrówek:

- zanik otwartych, płytkowodnych nadmorskich obszarów, zlokalizowanych przede wszystkim przy ujściach rzek, gdzie z roku na rok podczas wędrówki jesiennej gromadzą się w dużych ilościach ptaki siewkowe;
- zmniejszanie powierzchni naturalnych terenów zalewowych w dolinach rzek niżowych, regularnie podtapianych w okresie wiosennym;
- kurczenie się powierzchni mulistych i piaszczystych ławic w nurcie i odsypisk przybrzeżnych, odstawianych latem i jesienią w korytach rzek, wynikające z regulacji i pogłębiania koryt;
- kurczenie się dostępnej dla ptaków powierzchni mulistego dna stawów rybnych, spuszcanych i napełnianych bez uwzględnienia okresów wędrówek;
- płoszenie przez ludzi (spacerowiczów) i psy stad zatrzymujących się ptaków, zarówno na wybrzeżu, jak i na śródlądziu.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- zachowywać płytkowodne obszary, zwłaszcza nadmorskie, zlokalizowane przy ujściach rzek (ograniczenie zabudowy rekreacyjno-turystycznej) oraz na śródlądziu, w okolicach regularnie odwiedzanych przez wędrujące ptaki siewkowe;

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych (w tym dostosowanie terminów spuszczenia wody i napełniania nią stawów hodowlanych do terminów wędrówki ptaków w celu utrzymania jesieni i wiosny jak największej powierzchni mulistego dna zbiorników – miejsca żerowania ptaków podczas wędrówek);
- zapewnić spokój wędrującym ptakom na terenach największych koncentracji siewkowców, tak na wybrzeżu, jak i na śródlądziu, ograniczając ich użytkowanie turystyczne i rekreacyjne w okresie czerwiec–październik.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- dynamikę wędrówki jesiennej;
- pochodzenie populacji wędrujących przez Polskę;
- wybiórczość siedliskową;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji wędrujących przez Polskę.

Monitoring

- coroczne liczenia ptaków w okresie wędrówki w stałych miejscach zatrzymywania się wędrujących ptaków. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
 BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
 BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
 CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
 DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.

- GRANT M. C. 1991. Nesting densities, productivity and survival of breeding Whimbrel *Numenius phaeopus* in Shetland. *Bird Study*, 38: 160–169.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their distribution and abundance. London, 903 s.
- HAYMAN P., MARCHANT J., PRATER T. 1986. Shorebirds. An identification guide to the waders of the world. London, 411 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- PRATER A. J., MARCHANT J. H., VUORINEN J. 1977. Guide to the identification and ageing of Holarctic waders. BTO Guide 17. Tring, 168 s.
- ROGACHEVA H. 1992. The Birds of Central Siberia. Husum, 737 s.
- SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Vol. I. Non-Passerines. Oxford, 1008 s.
- STAWARCZYK T., GRABIŃSKI W., KARNAŚ A. 1996. Migracja siewkowców *Charadriiformes* na zbiorniku Nyskim i Turawskim w latach 1976–1994. *Ptaki Śląska*, 11: 39–80.
- TOMIAŁOJĆ L., 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
- ZIELIŃSKI M., STUDZIŃSKI S. 1996. Awifauna Błot Rakutowskich pod Włocławkiem. *Not. Orn.*, 37: 259–300.

Monika Zielińska